Lausunto Suostumus2018-aloitteesta

Iiris Suomela
14.10.2019

Seksuaalirikoksia käsittelevän rikoslain 20 luvun keskeinen tehtävä on suojata yksilön seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Oikeus päättää oman kehon rajoista on ihmisoikeus, jota lainsäädännön on syytä suojata. Käytännössä tämä edellyttää vapaasta tahdosta annetun suostumuksen puutteen säätämistä raiskauksen ensisijaiseksi kriteeriksi rikoslaissa, mikä on Suostumus2018-kansalaisaloitteen keskeinen tavoite. Kansalaisaloite pyrkii myös teon tunnusmerkistön tarkentamiseen. Siksi aloitteeseen on kirjattu suostumuskriteeristö, joka kertoo milloin suostumus ei ole validi.
Kansalaisaloitteesta myös seksuaalisen hyväksikäytön (5§) pykälä on poistettu, sillä sukupuoliyhteys asemaa tai uhrin riippuvuussuhdetta hyväksikäyttäen tulee aina tuomita raiskauksena. Rikoslain 20 luvun 5 §:n sisältö on huomioitu 1 § muutoksissa.
Lakiin lisättäväksi ehdotettu törkeän piittaamattomuuden momentti takaa sen, että sellaiset teot saadaan rangaistavuudeen piiriin, joissa tekijä ei ole selvittänyt suostumusta tai tekijä on suhtautunut piittaamattomasti ilmeiseen epäselvyyteen suostumuksen suhteen tai kun tekijällä on syytä epäillä, että teon kohde osallistuu sukupuoliyhteyteen ilman suostumusta. Törkeän piittaamattomuuden momentti selkeyttäisi lakia sen suhteen, että vastuu suostumuksen selvittämisestä on yksiselitteisesti tekijällä. Tällöin myös ilmoituskynnys laskee. Törkeän piittaamattomuuden momentti on jo voimassa esimerkiksi Irlannissa ja Norjassa.

Nykylain ongelmat

Rikoslain 20 luvun 1 § määrittelee raiskauksen kriteerit. Tällä hetkellä raiskauksen määritelmä ei perustu itsemääräämisoikeuteen vaan ensisijaisesti väkivallan käyttöön tai sillä uhkaamiseen. Lainsäädännön olisi kuitenkin syytä tunnistaa, että ilman suostumusta tehty seksuaalinen teko on itsessään väkivaltaa. Muun väkivallan käyttöä on syytä käsitellä raiskaustuomiota koventavana tekijänä, ei raiskauksen ensisijaisena kriteerinä.
Erityisen avoin tulkinnalle on rikoslain 20 luvun 1 § 2 momentti. Mikäli raiskaukseen ei liity muuta henkilöön kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa tai sillä uhkaamista, kyseisessä momentissa edellytetään, että raiskauksen uhri on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan. Momentin muotoilu on hyvin avoin tulkinnalle eikä tarkentavia kriteerejä ole, mikä on riski uhrien oikeusturvan yhdenvertaiselle toteutumiselle. Käytännössä isossa osassa oikeustapauksista on päädytty hyvin kapeaan tulkintaan, jonka mukaan uhrin on oltava huumattuna, unessa tai muuten täysin toimintakyvyttömässä tilassa. Jos uhrin toimintakykyä on sen sijaan tallella, voidaan häneltä edellyttää aktiivista puolustautumista raiskaajaa vastaan. Raiskaus määritellään siis uhrin toimien kautta sen sijaan, että määritelmä perustuisi tekijän vastuuseen omasta toiminnastaan.
Rikoslain 20 luvun 1 § 2 momenttiin on kirjattu myös pelkotila mahdollisena taustasyynä alentuneelle toimintakyvylle. Amnestyn keväällä 2019 julkaistun selvityksen mukaan monissa tapauksissa pelkotila ei ole kuitenkaan riittänyt perusteeksi raiskaustuomiolle, vaikka kyseessä on hyvin tyypillinen reaktio seksuaaliseen väkivaltaan. Tukholman Karoliinisen instituutin tutkimuksen mukaan 70% uhreista lamaantuu raiskauksen tapahtuessa siten, ettei pysty liikkumaan, saati vastustamaan tekijää. Lääketieteessä ilmiötä kutsutaan kataleptiseksi jäätymisreaktioksi. Tästä huolimatta nykylaki antaa mahdollisuuden edellyttää uhrilta tekijän vastustamista. Edellytys rajaa valtaosan raiskaustapauksista rikoslain määritelmän ulkopuolelle, mikä on merkittävä riski uhrien oikeusturvan toteutumiselle. Siksi on syytä korjata rikoslain raiskausmääritelmä mahdollisimman yksiselitteisesti itsemääräämisoikeutta suojaavaksi.

Kansainväliset sopimukset

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin, Kansainvälinen rikostuomioistuin ja Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (ns. Istanbulin sopimus) ovat painottaneet suostumuksen puuttumista raiskauksen rikosoikeudellisen määritelmän peruselementtinä.
YK:n naisten oikeuksien sopimusta valvovan CEDAW-komitean mukaan Suomen tulisi poistaa laista vaatimukset, joiden mukaan loukkaava seksuaalinen teko tehdään voimaa käyttämällä tai sillä uhkaamalla. CEDAW-komitea kehottaa määrittelemään loukkaavan seksuaalisen teon uhrin suostumuksen mukaan. Myös syksyllä 2017 voimaan astuneessa CEDAW-sopimuksen yleissuosituksessa (35) suostumuksen puute on raiskauksen keskeinen määrittelijä.
Etenkin Istanbulin sopimus velvoittaa Suomea korjaamaan raiskauksen määritelmää rikoslaissa. Sopimuksen ratifioinnin yhteydessä tehtiin viimeisin seksuaalirikoslain uudistus, joka astui voimaan elokuussa 2015. Tällöin perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan (6/2014 vp), että suostumuksen puuttumiseen perustuva kirjoittamistapa korostaisi raiskauksen luonnetta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksena. Lausunnossa todettiin myös, että jatkossa on syytä arvioida mahdollisuudet kehittää raiskauksen tunnusmerkistöä suostumusperustaisuuden suuntaan. Näin ei kuitenkaan ole toistaiseksi toimittu.
Raiskauksen määritelmä pohjautuu suostumukseen jo nyt Belgiassa, Kyproksella, Irlannissa, Luxemburgissa, Isossa-Britanniassa, Saksassa, Islannissa ja Ruotsissa.

Usein kysyttyjä kysymyksiä:

Miksi tämä lakimuutos tarvitaan?
Jokaiselle kuuluu seksuaalinen itsemääräämisoikeus eli oikeus päättää miten, milloin ja kenen kanssa haluaa olla seksuaalisessa kanssakäymisessä. Tällä hetkellä laki kuitenkin määrittelee raiskauksen käytetyn väkivallan tai sen uhkan kautta eikä suostumuksen puutteen kautta. Tähän sisältyy monta ongelmaa.
Tukholman Karoliinisen instituutin tutkimuksen mukaan 70 prosenttia uhreista jäätyy raiskauksen tapahtuessa siten, ettei pysty vastustamaan tekijää. Silti lakia tulkitaan tavalla, joka olettaa raiskauksen vastustamisen olevan jokaiselle uhrille ”luonnollinen” reaktio. Tämän johdosta moni raiskaus, jossa uhri ei kyennyt vastustamaan tekijää esimerkiksi pelkonsa vuoksi, jää tunnistamatta ja rankaisematta. Seksiin voidaan painostaa myös muilla tavoin kuin käyttämällä väkivaltaa esimerkiksi kiristämällä taloudellisesti tai uhkailemalla kolmatta osapuolta, jolloin kyseessä pitäisi olla raiskaus myös laissa.
Vain määrittelemällä raiskaus suostumuksen puutteen kautta kunnioitetaan täysimääräisesti jokaisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Lakimuutos lähettäisi tärkeän viestin siitä, että ilman suostumusta ei ole seksiä.

Mitkä olisivat tärkeimmät lakimuutokset tuomat muutokset?
Kun siirrytään suostumusperustaisuuteen, fokus siirtyy asianomistajasta tekijään. Kun nyt oikeus arvioi, onko asianomistaja vastustanut tekoa, lakimuutoksen myötä oikeus arvioi sitä, onko tekijä voinut päätellä suostumusta olevan. Tämä asettaa vastuun raiskauksesta yksinomaan sille kenelle se kuuluu: tekijälle.
Kun laki asettaa vastuun selkeästi tekijällä, myös ilmoituskynnys laskee ja tällöin mahdollisuus saada oikeutta paranee. Laki ei vain heijasta vaan myös vaikuttaa yleiseen asenneilmapiiriin. Kun laki kunnioittaa täysimääräisesti jokaisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta, se siirtyy pikkuhiljaa myös yleiseen asenneilmapiiriin.

Miten suostumus määriteltäisiin laissa? Tarvitsenko jatkossa lupalapun?
Et tarvitse. Suostumuksen voi päätellä esimerkiksi kumppanin sanoista tai teoista. Lakimuutoksen myötä olennaista olisi, milloin suostumusta *ei voi* päätellä vaan suostumus on syytä varmistaa

esimerkiksi erikseen kysymällä. Jos kumppani on esimerkiksi passiivinen tai itkee tai on voimakkaassa humalatilassa, suostumusta ei voi päätellä olevan.

Miten suostumus tai sen puute voidaan todistaa tuomioistuimessa?
Suostumuksessa on kyse niin kutsutusta olosuhdekriteeristöstä. Tuomarit tekevät kokonaisarvion, jonka perusteella päätellään, onko tekijä voinut päätellä suostumusta olevan. Jo nyt suostumus huomioidaan suuressa osassa raiskaustuomioissa, mutta huomiointi ei ole yhdenvertaista tai kattavaa. Lakimuutos tarkoittaisi sitä, että tuomarien tulisi järjestelmällisesti ja johdonmukaisesti huomioida suostumus. Seksuaalirikokset ovat aina olleet ja tulevat aina olemaan vaikeita rikoksia todistaa. Useissa muissakin rikoksissa on sana sanaa vastaan, eikä se ole syy poistaa niiden kriminalisointeja.

Mitä jos seksikumppani tulee aamulla katumapäälle ja syyttää raiskauksesta?
Lakimuutoksen myötä yleiset oikeusperiaatteet kuten rikosoikeudellinen syyttömyysolettama eivät lakkaa pätemästä. Jokainen on jatkossakin syytön, kunnes toisin todistetaan. Kukaan ei voi saada tuomiota raiskauksesta ilman näyttöä.